

Sygn. akt II CSK 690/17

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 21 marca 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Małgorzata Manowska (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Jacek Grela

SSN Marcin Krajewski

w sprawie z powództwa Skarbu Państwa - Nadleśniczego Nadleśnictwa S.
przeciwko [...] Spółce [...] Spółce z ograniczoną odpowiedzialnością z siedzibą w Ł.
o zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 21 marca 2019 r.,
skargi kasacyjnej Skarbu Państwa
od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]
z dnia 2 czerwca 2017 r., sygn. akt I ACa [...],

**uchyła zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu w [...] do ponownego rozpoznania
i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 26 września 2016 roku Sąd Okręgowy w Ł. oddalił powództwo Skarbu Państwa reprezentowanego przez Nadleśniczego Nadleśnictwa S. przeciwko [...] Spółce [...] spółce z o.o. z siedzibą w Ł. o zapłatę kwoty 87.236,52 zł dochodzonej tytułem wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z nieruchomości.

W sprawie ustalono, że Nadleśnictwo S. zarządza stanowiącymi własność Skarbu Państwa nieruchomościami stanowiącymi działki gruntu nr [...] (1,79 ha), nr [...] (0,52 ha), nr [...] 0,28 ha), nr [...] (1,5 ha), nr [...] (0,28 ha), nr [...] (0,89 ha), położonymi w obrębie ewidencyjnym K. (gminie T.), nr [...] (1,804 ha), nr [...] (1,3 ha), położonymi w T., obrębie ewidencyjnym [...], dla których prowadzona jest księga wieczysta o nr [...]. Przez działki przechodzą, stanowiące własność strony pozwanej, urządzenia wodociągowo – kanalizacyjne, to jest magistrale wodociągowe, wybudowane przez Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Okręgu Ł.. Urządzenia infrastruktury należące do pozwanej Spółki wraz ze strefami ochronnymi zajmują obszar gruntu o łącznej powierzchni 11,8627 ha. Grunty te nie są wykorzystywane przez stronę powodową z uwagi na to, że leśne użytkowanie zakłócałoby pracę tych urządzeń. Strona pozwana ma dostęp do tych nieruchomości, a jej pracownicy wykonują prace konserwacyjne magistrali, w szczególności wycinając znajdujące się tam nasadzenia.

W takim stanie sprawy Skarb Państwa reprezentowany przez Nadleśniczego Nadleśnictwa S., w pozwie przeciwko [...] Spółce [...] spółce z o.o. w Ł. domagał się zapłaty kwoty 87.236,52 zł tytułem wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z nieruchomości objętej księgą wieczystą o nr [...].

Sąd Okręgowy w Ł. ustalił, że wymienione w pozwie działki, w chwili wybudowania na nich przedmiotowej magistrali i w okresie późniejszym, były własnością państwową oraz, że przedsiębiorstwa państwowe, będące poprzednikami prawnymi pozwanej Spółki, mając w zarządzie te urządzenia, korzystały z wymienionych działek w zakresie niezbędnym do ich eksploatacji w ramach konstrukcji jednolitej własności państwowej i wykonywały tylko

uprawnienia należące do sfery mienia państwowego. Obowiązywanie zasady jednolitej własności państwowej uchyliła nowelizacja art. 128 k.c. z dnia 31 stycznia 1989 r., która zaczęła obowiązywać od dnia 2 lutego 1989 roku. Podstawą uwłaszczenia państwowych osób prawnych co do ruchomości i innych składników majątkowych (urządzenia wchodzące w skład przedsiębiorstwa przesyłowego) był art. 1 pkt 9 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o zmianie ustawy o przedsiębiorstwach państwowych oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. z 1991 r. Nr 2, poz. 6). W konsekwencji, wraz z uzyskaniem na podstawie powołanej ustawy własności urządzeń przesyłowych, posadowionych na nieruchomościach będących wówczas własnością Skarbu Państwa, przedsiębiorstwo państwowe uzyskało - z mocy prawa - jako prawo związane z własnością tych urządzeń i obciążające owe nieruchomości, służebność gruntową odpowiadającą treścią służebności przesyłu. W efekcie wejścia w życie i wykonania przepisów ustawy komunalizacyjnej, Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Okręgu Ł. przekazało środki trwałe, w tym także przedmiotowe urządzenia Gminie Ł., jako następcy prawnemu przejmującemu mienie państwowych jednostek i przedsiębiorstw na podstawie ustawy z dnia 10 maja 1990 r. (przepisy wprowadzające ustawę o samorządzie terytorialnym i ustawę o pracownikach samorządowych - Dz. U. Nr 32 poz. 191). Wśród tych urządzeń znalazły się również magistrale wodociągowe przechodzące przez nieruchomość powoda. Uchwałą nr [...] Rady Miejskiej w Ł. z dnia 27 listopada 1991 r., Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Okręgu Ł. zostało zlikwidowane, a w jego miejsce utworzono zakład budżetowy pod nazwą Zakład [...], który następnie zlikwidowano celem przekształcenia w spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością pod nazwą „Zakład [...]”. Udziały w kapitale zakładowym tej Spółki objęło Miasto Ł.. Po utworzeniu [...] Spółki [...] spółki z o.o. jako jednoosobowej spółki Miasta Ł., Gmina Ł. wniosła do niej aportem prawo własności środków trwałych - infrastrukturę wodno - kanalizacyjną oraz wartości niematerialne i prawne z nimi związane, w tym sporne magistrale wodociągowe.

W konsekwencji Sąd Okręgowy w Ł. uznał, że pozwana jako następcą prawny przedsiębiorstwa państwowego, w skład którego wchodziły objęte pozwem urządzenia przesyłowe, miała i ma tytuł prawny do korzystania z nieruchomości strony powodowej w zakresie wiążącym się ze znajdującymi się na niej

urządzeniami, co skutkowało oddaleniem powództwa. Sąd I instancji podkreślił, że przesłanką roszczenia, które powód wywodził z art. 225 w związku z art. 224 § 2 k.c. i art. 352 § 2 k.c., jest korzystanie z nieruchomości bez tytułu prawnego przez osobę, wobec której roszczenie zostało skierowane, a ta okoliczność nie została wykazana.

Apelację od powyższego wyroku wywiodła strona powodowa, zaskarżając orzeczenie w całości i zarzucając, w szczególności: naruszenie art. 305³ § 2 k.c. i pominięcie okoliczności, że służebność, którą wedle Sądu I instancji nabyła pozwana, wygasła, w związku z regulacją, że służebność przesyłu wygasa najpóźniej wraz z zakończeniem likwidacji przedsiębiorstwa oraz naruszenie przepisów prawa procesowego, to jest: art. 232 k.p.c. w zw. z art. 233 k.p.c. poprzez uznanie, że strona pozwana wykazała tytuł do korzystania z nieruchomości w zakresie służebności przesyłu, podczas gdy z materiału dowodowego taka okoliczność nie wynika; art. 328 § 2 k.p.c. w zw. z art. 382 k.p.c. poprzez jego niezastosowanie w zakresie dotyczącym oceny wiarygodności zebranego w sprawie materiału dowodowego; art. 328 § 2 k.p.c. poprzez niewskazanie, na jakiej podstawie prawnej Sąd przyjął, że pozwana nabyła prawo służebności przesyłu na nieruchomościach objętych postępowaniem; art. 232 k.p.c. w zw. z art. 6 k.c. przez obciążenie strony powodowej negatywnymi skutkami niewskazania dowodów co do faktów, z których strona przeciwna (pozwana Spółka) wywodziła dla siebie korzystne skutki prawne.

W konkluzji strona powodowa wniosła o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu w Ł., ewentualnie o zmianę zaskarżonego wyroku w całości przez zasądzenie od pozwanej na rzecz powoda kwoty 87.237 zł z odsetkami od dnia wniesienia powództwa do dnia zapłaty. [...] Spółka [...] sp. z o.o. w Ł. wniosła o oddalenie apelacji.

Sąd Apelacyjny w [...] wyrokiem z dnia 2 czerwca 2017 r. oddalił apelację strony powodowej.

Odnosnie do wywiedzionego przez powoda zarzutu naruszenia art. 305³ § 2 k.c. i pominięcia okoliczności, że służebność, którą wedle Sądu I instancji nabyła

pozwana, wygasa, w związku z regulacją, że służebność przesyłu wygasa najpóźniej wraz z zakończeniem likwidacji przedsiębiorstwa, to Sąd II instancji stwierdził, że w świetle obowiązującego stanu prawnego brak jest podstaw do stwierdzenia, że miała miejsce likwidacja przedsiębiorstwa w rozumieniu art. 55¹ k.c. Apelujący twierdził, iż treść uchwały Nr [...] Rady Miejskiej w Ł. z dnia 27 listopada 1991 r. w sprawie likwidacji Przedsiębiorstwa Wodociągów i Kanalizacji Okręgu Ł. w celu utworzenia zakładu budżetowego "Zakład [...]" i uchwały Nr [...] z dnia 27 listopada 1991 r. w sprawie utworzenia zakładu budżetowego "Zakład [...]" zaważyła na tym, że nastąpiła likwidacja Przedsiębiorstwa Wodociągów i Kanalizacji Okręgu Ł., a tym samym, stosownie do art. 305³ § 2 k.c. służebność przesyłu wygasa. Tymczasem, w ocenie Sądu Apelacyjnego, dokonany przez Gminę Ł. wybór nowej formy organizacyjnej dla podmiotu zapewniającego zaopatrzenie w wodę i odprowadzanie ścieków nie stanowiło likwidacji przedsiębiorstwa w rozumieniu art. 55¹ k.c. Następnie Sąd II instancji wskazał, że także uchwała nr [...] Rady Miejskiej z dnia 6 grudnia 2000 roku w sprawie likwidacji zakładu budżetowego "Zakład [...]" w celu przekształcenia w spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością pod nazwą "Zakład [...]" nie daje podstaw do przyjęcia, że nastąpiła likwidacja przedsiębiorstwa w rozumieniu art. 55¹ k.c. Jak zauważył Sąd Apelacyjny, z § 1 i 2 tejże uchwały wynika, że powołana miała zostać jednoosobowa komunalna spółka, która przejmie wszelkie składniki majątkowe likwidowanego zakładu budżetowego i wstąpi w jego prawa i obowiązki. W efekcie nastąpiła zatem jedynie zamiana formy organizacyjnej przedsiębiorstwa zaopatrującego gminę w wodę i odprowadzającego ścieki. Zdaniem Sądu II instancji, w art. 305³ § 2 k.c. posłużono się pojęciem likwidacji przedsiębiorstwa (w znaczeniu przedmiotowym), a nie przedsiębiorcy (rozumianego podmiotowo). Z reguły likwidacja przedsiębiorcy wiąże się z likwidacją jego przedsiębiorstwa, ale może być też inaczej, zwłaszcza w przypadku przedsiębiorstw sieciowych, które często prowadzą działalność o charakterze użyteczności publicznej. Wówczas, w razie likwidacji przedsiębiorcy, majątek sieciowy jest z reguły przejmowany przez innego przedsiębiorcę i nie dochodzi do likwidacji przedsiębiorstwa, które kontynuuje działalność, choć jest już prowadzone przez inny podmiot. W takim wypadku - wbrew twierdzeniom apelacji - służebność przesyłu nie wygasa. Mając

powyższe na względzie Sąd II instancji uznał twierdzenia apelującego w powyższym zakresie za bezzasadne. W zakresie, natomiast, podniesionych przez apelującego zarzutów naruszenia przepisów postępowania, Sąd II instancji przyjął, że Sąd Okręgowy w sposób wnikliwy i rzetelny zgromadził materiał dowodowy niezbędny dla potrzeb rozstrzygnięcia sprawy, dokonał jego trafnej i szczegółowej oceny oraz poczynił na jego podstawie poprawne ustalenia faktyczne. Ustalony przez Sąd Okręgowy stan faktyczny, Sąd Apelacyjny przyjął za własny, bowiem wyprowadzony on został z dowodów, których ocena odpowiada wszelkim wskazaniom art. 233 k.p.c. Nadto, jak zważył Sąd Apelacyjny, uzasadnienie zaskarżonego apelacją rozstrzygnięcia, zawiera wszystkie elementy konstrukcyjne wskazane w art. 328 § 2 k.p.c. oraz pozwala w pełni odczytać motywy, którymi kierował się Sąd I instancji.

Zdaniem Sądu Apelacyjnego, ustalony w sprawie stan faktyczny wskazuje jednoznacznie, że nieruchomości obejmujące działki wymienione w pozwie, stanowiły i stanowią własność Skarbu Państwa. Z uwagi na obowiązującą przed 1 lutego 1989 r. zasadę jednolitej własności państwowej, przedsiębiorstwo państwowe – Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Okręgu Ł. nie mogło być, odrębnie od Państwa, posiadaczem przebiegających przez nieruchomość urządzeń przesyłowych. Dopiero z dniem 1 października 1990 r. weszła w życie ustawa z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, która usunęła regulację art. 128 k.c. oraz ustanowiła zasadę odrębności Skarbu Państwa od państwowych osób prawnych w zakresie majątku i zobowiązań (art. 34 k.c., art. 40 k.c., art. 44¹ k.c.). Jednocześnie ówczesnie obowiązujący art. 49 k.c. stanowił, że urządzenia służące do doprowadzania lub odprowadzania wody, pary, gazu, prądu elektrycznego oraz inne urządzenia podobne, nie należą do części składowych gruntu lub budynku, jeżeli wchodzi w skład przedsiębiorstwa lub zakładu. W okresie obowiązywania art. 49 k.c. w przytoczonym brzmieniu, to jest do dnia 3 sierpnia 2008 r., ugruntowany został pogląd, że cytowany przepis nie stanowi samoistnej podstawy prawnej przejścia urządzeń przesyłowych na własność właściciela przedsiębiorstwa przez ich połączenie z siecią należącą do tego przedsiębiorstwa. Niewątpliwie jednak, jak wskazał Sąd Apelacyjny, wobec faktu, że działki Skarbu Państwa, w chwili posadowienia na nich urządzeń

wodociągowych i w okresie późniejszym, były własnością państwową, przedsiębiorstwa państwowe, będące poprzednikami prawnymi [...] Spółki [...], mając w zarządzie te urządzenia, korzystały z tych działek w zakresie niezbędnym do ich eksploatacji w ramach konstrukcji jednolitej własności państwowej i wykonywały tylko uprawnienia należące do sfery mienia państwowego. Korzystanie to było więc oparte na odpowiednim tytule prawnym. Zniesienie konstrukcji jednolitej własności państwowej nie oznaczało automatycznego przekształcenia przysługujących państwowym osobom prawnym uprawnień do części mienia ogólnonarodowego, pozostających w ich zarządzie. Przekształcenie zarządu w odniesieniu do określonych składników majątkowych następowało na podstawie przepisów szczególnych, w tym art. 1 pkt 9 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o zmianie ustawy o przedsiębiorstwach państwowych. Sąd Apelacyjny podzielił pogląd, że powołany przepis był podstawą do uwłaszczenia państwowych osób prawnych w zakresie urządzeń przesyłowych wchodzących w skład ich przedsiębiorstw w rozumieniu art. 49 k.c. W stanie faktycznym rozpoznawanej sprawy, to znaczy, gdy w skład przedsiębiorstwa państwowej osoby prawnej wchodziły urządzenia przesyłowe posadowione na nieruchomościach stanowiących własność Skarbu Państwa, takie państwowe osoby prawne miały zatem w chwili wejścia w życie ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. tytuł prawny do korzystania z nieruchomości Skarbu Państwa w zakresie niezbędnym do eksploatacji tych urządzeń. Jeżeli więc w wyniku uwłaszczenia państwowych osób prawnych następowało ich majątkowe usamodzielnienie, to, zdaniem Sądu Apelacyjnego, należy przyjąć, że uwłaszczenie to skutkowało nie tylko przekształceniem przysługującego im zarządu urządzeń przesyłowych w prawo ich własności, ale też przekształceniem owego tytułu prawnego we właściwe prawo podmiotowe, uprawniające je do dalszego korzystania z nieruchomości będących własnością Skarbu Państwa, na których posadowione były urządzenia przesyłowe. Prawem powstającym w wyniku przekształcenia dotychczasowego tytułu do korzystania z nieruchomości państwowych w zakresie niezbędnym do eksploatacji uzyskanych na własność i posadowionych na tych nieruchomościach urządzeń – w ówczesnym stanie prawnym była, zdaniem Sądu II instancji, służebność gruntowa o treści odpowiadającej służebności przesyłu.

Powołując się na orzecznictwo Sądu Najwyższego, Sąd Apelacyjny wskazał, że skoro możliwe było umowne nabycie lub zasiedzenie takiej służebności przed wejściem w życie przepisów art. 305¹ następných k.c., wprowadzających służebność przesyłu, to mogła ona powstać również z mocy prawa jako rezultat uwłaszczenia państwowej osoby prawnej. Ostatecznie Sąd Apelacyjny uznał, że z chwilą uzyskania własności urządzeń przesyłowych posadowionych na nieruchomościach będących wówczas własnością Skarbu Państwa, przedsiębiorstwo państwowe uzyskiwało z mocy prawa, jako prawo związane z własnością tych urządzeń i obciążające owe nieruchomości, służebność gruntową odpowiadającą treścią służebności przesyłu.

Ubocznie Sąd II instancji zauważył, że Sąd I instancji niewłaściwie wskazał, iż art. 1 ust. 9 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 roku o zmianie ustawy o przedsiębiorstwach państwowych oraz o zmianie niektórych ustaw nie był samoistną podstawą rozstrzygnięcia, gdyż taką podstawą był art. 42 ustawy z dnia 25 września 1981 roku o przedsiębiorstwach państwowych (t.j. Dz. U. z 1991 r., Nr 18, poz. 80) w brzmieniu ustalonym nowelizacją z dnia 20 grudnia 1990 roku. Była to, jednakże, zdaniem Sądu Apelacyjnego, okoliczność oczywista, która w rezultacie nie może być uznana za naruszenie art. 328 § 2 k.p.c.

Skargę kasacyjną od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] wniósł Skarb Państwa, opierając ją na podstawie określonej w art. 398³ §1 pkt 1 k.p.c.

Skarżący zarzucił naruszenie przepisów prawa materialnego, to jest:

- art. 1 pkt 9 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o zmianie ustawy o przedsiębiorstwach państwowych, przez uznanie, że regulacja ta stanowiła podstawę uzyskania z mocy prawa przez przedsiębiorstwo państwowe służebności gruntowych, o treści odpowiadającej służebności przesyłu, obciążających nieruchomości należące wówczas do Skarbu Państwa, jako praw związanych z własnością urządzeń przesyłowych;

- art. 352 § 2 k.c. w zw. z art. 225 k.c., przez ich niewłaściwe zastosowanie i w konsekwencji nieprawidłowe uznanie, że pozwana nie posiada służebności gruntowej w złej wierze na nieruchomości stanowiącej własność powoda;

- art. 305³ § 2 k.c. przez jego niezastosowanie i uznanie, że nie doszło do likwidacji przedsiębiorstwa powodującej wygaśnięcie służebności przesyłu, podczas gdy na mocy uchwały nr [...] Rady Miejskiej w Ł. z dnia 27 listopada 1991 r. Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Okręgu Ł. zostało zlikwidowane, a jego miejsce utworzono zakład budżetowy pod nazwą Zakład [...], który uchwałą Rady Miejskiej w Ł. z dnia 6 grudnia 2000 r. zlikwidowano i utworzono spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością pod nazwą „Zakład [...]”.

We wnioskach skarżący domagał się uchylenia i zmiany zaskarżonego wyroku przez uwzględnienie apelacji Skarbu Państwa, ewentualnie uchylenia tego wyroku w całości i przekazania sprawy Sądowi Apelacyjnemu w [...] do ponownego rozpoznania.

W odpowiedzi na skargę kasacyjną powoda [...] Spółka [...] sp. z o.o. w Ł. wносиła o jej oddalenie.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje.

Skarga kasacyjna strony powodowej okazała się uzasadniona, choć nie wszystkie podniesione w niej zarzuty zasługiwały na uwzględnienie.

Bezzasadny był, podniesiony przez skarżącego zarzut naruszenia przez Sąd Apelacyjny art. 305³ § 2 k.c. przez jego niezastosowanie i uznanie, że nie doszło do likwidacji przedsiębiorstwa powodującej wygaśnięcie służebności przesyłu, podczas gdy na mocy uchwały nr [...] Rady Miejskiej w Ł. z dnia 27 listopada 1991 r. Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Okręgu Ł. zostało zlikwidowane, a jego miejsce utworzono zakład budżetowy pod nazwą Zakład [...], który uchwałą Rady Miejskiej w Ł. z dnia 6 grudnia 2000 r. zlikwidowano i utworzono spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością pod nazwą „Zakład [...]”.

Skarżący, stawiając powyższy zarzut, pomija brzmienie art. 305³ § 1 k.c., który stanowi, że służebność przesyłu przechodzi na nabywcę przedsiębiorstwa lub nabywcę urządzeń, o których mowa w art. 49 § 1 k.c. W przepisie tym, jak słusznie wskazał Sąd Apelacyjny, chodzi o nabycie przedsiębiorstwa w znaczeniu przedmiotowym, którym posługuje się art. 55¹ k.c. Służebność przesyłu jest bowiem jednym ze składników przedsiębiorstwa, o których mowa w powołanym przepisie. Jak słusznie wskazuje się w doktrynie, ustawodawca przyjmuje otwarty

katalog składników materialnych i niematerialnych tworzących przedsiębiorstwo w znaczeniu przedmiotowym. Składnikami niematerialnymi mogą być również prawa związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa, co oznacza, że w skład przedsiębiorstwa może wchodzić także służebność przesyłu (zobacz np. A. B. Rakoczy, *Służebność przesyłu w praktyce*, s. 110). W przypadku zatem nabycia przedsiębiorstwa, służebność przesyłu przechodzi na nabywcę, pod warunkiem że jest on przedsiębiorcą przesyłowym (art. 43¹ k.c.). Taka sytuacja niewątpliwie zachodzi w stanie faktycznym sprawy. Kolejne przekształcenia podmiotowe, opisane przez Sąd Apelacyjny, nie prowadziły do likwidacji przedsiębiorstwa w znaczeniu przedmiotowym, ale do likwidacji konkretnego przedsiębiorcy z przejęciem jednakże przez nowego przedsiębiorcę przesyłowego składników majątkowych, praw i obowiązków likwidowanego podmiotu. W efekcie, jak prawidłowo wskazał Sąd Apelacyjny, nastąpiła jedynie zamiana formy organizacyjnej przedsiębiorstwa zaopatrującego gminę w wodę i odprowadzającego ścieki.

Przedstawione w skardze kasacyjnej zagadnienie prawne, czy uzyskanie na własność przez przedsiębiorstwo państwowe urządzeń przesyłowych, posadowionych na nieruchomościach należących wówczas do Skarbu Państwa, na podstawie ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o zmianie ustawy o przedsiębiorstwach państwowych (dalej u.z.u.p.p.) spowodowało uzyskanie przez to przedsiębiorstwo z mocy prawa – jako prawa związanego z własnością urządzeń, służebności gruntowej o treści odpowiadającej służebności przesyłu obciążającego te nieruchomości, było przedmiotem wątpliwości w orzecznictwie.

W judykaturze zwrócono uwagę, że zmiana pierwotnego brzmienia art. 128 k.c., znosząca z dniem 1 lutego 1989 r. zasadę jednolitej własności państwowej, nie spowodowała „uwłaszczenia” z tym dniem państwowych osób prawnych, co do składników mienia pozostających w ich zarządzie. Przekształcenie zarządu, w odniesieniu do budynków, innych urządzeń i lokali znajdujących się na gruntach w prawo własności, nastąpiło – jak wyjaśnił to Sąd Najwyższy w uchwale w składzie siedmiu sędziów z dnia 18 czerwca 1991 r., III CZP 38/91 (OSNCP 1991, nr 10-12, poz. 118), mającej moc zasady prawnej - na podstawie ustawy z dnia 29 września 1990 r. o zmianie ustawy o gospodarce gruntami i wywłaszczaniu nieruchomości (Dz. U. Nr 79, poz. 464), a co do innych składników majątkowych - na podstawie

ustaw określających ustrój majątkowy państwowych osób prawnych (tak też Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 11 grudnia 2008 r., II CSK 314/08 oraz wyroku z dnia 21 maja 2015 r., IV CSK 514/14). Z kolei w postanowieniach z dnia 12 maja 2016 r., IV CSK 509/15 oraz IV CSK 510/15 Sąd Najwyższy wskazał, że przekształcenie przysługujących przedsiębiorstwom państwowym uprawnień do części mienia ogólnonarodowego pozostającego w ich zarządzie, w odniesieniu do gruntów – w prawo użytkowania wieczystego, a co do znajdujących się na tych gruntach budynków, innych urządzeń i lokali - w prawo własności, nastąpiło w dniu 5 grudnia 1990 r. na podstawie art. 2 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 29 września 1990 r. o zmianie ustawy o gospodarce gruntami i wywłaszczaniu nieruchomości (Dz. U. Nr 79, poz. 464 ze zm.), natomiast w odniesieniu do innych składników majątkowych – również w prawo własności dokonało się w dniu 7 stycznia 1991 r. na podstawie art. 1 pkt 9 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. u.z.u.p.p. Sąd Najwyższy uznał przy tym, że do uwłaszczenia państwowych osób prawnych w zakresie urządzeń przesyłowych, wchodzących - stosownie do obowiązującego wówczas art. 49 k.c. - w skład ich przedsiębiorstw i stanowiących zbiór rzeczy, a nie jedną rzecz złożoną, doszło na podstawie powołanego przepisu ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r.; nie można bowiem uznać za „znajdujące się na gruntach” objętych uwłaszczeniem urządzeń przesyłowych posadowionych na innych gruntach. Jeżeli w skład przedsiębiorstwa państwowej osoby prawnej - w chwili wejścia w życie tej regulacji - wchodziły urządzenia przesyłowe posadowione na nieruchomościach stanowiących własność Skarbu Państwa, przedsiębiorstwo będące taką osobą, mając w swym zarządzie te urządzenia dysponowało jednocześnie tytułem prawnym do korzystania z tych nieruchomości w zakresie niezbędnym od ich eksploatacji. W następstwie uwłaszczenia państwowych osób prawnych następowało ich majątkowe usamodzielnienie; proces ten prowadził zatem nie tylko do przekształcenia prawa zarządu urządzeń przesyłowych w prawo własności, ale również do przekształcenia owego tytułu prawnego we właściwe prawo podmiotowe, uprawniające do korzystania z nieruchomości będących własnością Skarbu Państwa, na których umiejscowione zostały urządzenia przesyłowe. Sąd Najwyższy podkreślił w postanowieniach z dnia 12 maja 2016, że byłoby niezrozumiałe i nieuzasadnione, gdyby jakiś fragment władztwa państwowej osoby prawnej

będącej przedsiębiorstwem państwowym nad gruntem państwowym, długotrwale wykonywany pod rządem zasady jednolitego funduszu własności państwowej, aprobowany przez Skarb Państwa oraz niezbędny do wypełniania zadań tego przedsiębiorstwa, lecz niemający charakteru cywilnego prawa podmiotowego ze względu na obowiązywanie tej zasady, nie został objęty uwłaszczeniem. Niepodobna przyjąć, że wolą ustawodawcy było nałożenie na przedsiębiorstwa państwowe obowiązku niezwłocznego zawarcia ze Skarbem Państwa niezliczonych umów, niezbędnych do fragmentarycznego korzystania z jego nieruchomości, a więc zakłócenie funkcjonowania przedsiębiorstw przesyłowych. Prawem powstającym w wyniku przekształcenia dotychczasowego tytułu do korzystania z nieruchomości państwowych w zakresie niezbędnym do eksploatacji posadowionych na nich urządzeń była – w ówczesnym stanie prawnym – służebność gruntowa o treści odpowiadającej służebności przesyłu. Skoro – w świetle utrwalonego stanowiska judykatury (zob. uchwały Sądu Najwyższego: z dnia 17 stycznia 2003 r., III CZP 79/02 (OSNC 2003, nr 11, poz. 142); z dnia 7 października 2008 r., III CZP 89/08, Biul. SN 2008, nr 10, s. 8) i z dnia 27 czerwca 2013 r., III CZP 31/13 (OSNC 2014, nr 2, poz. 11) – możliwe było umowne nabycie albo zasiedzenie takiej służebności przed wejściem w życie przepisów art. 305 [1] i nast. k.c., to mogła ona również powstać z mocy prawa jako rezultat uwłaszczenia państwowej osoby prawnej. Prawo to jest objęte działaniem art. 7 pkt 1 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r., poz. 707 ze zm.); obliuguje każdorazowego właściciela nieruchomości, na której znajdują się urządzenia przesyłowe do znoszenia ich istnienia oraz uprawnia każdorazowego właściciela urządzeń do korzystania z nieruchomości w odpowiednim zakresie.

Powyższe zagadnienie prawne rozstrzygnięte zostały w uchwale Sądu Najwyższego 7 sędziów z dnia 5 czerwca 2018 r. (III CZP 50/17), w której zakwestionowano pogląd wyrażony w postanowieniach z dnia 12 maja 2016 r. i wskazano, że nabycie przez przedsiębiorstwo państwowe - na podstawie ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. u.z.u.p.p. - własności urządzeń przesyłowych posadowionych na nieruchomościach należących do Skarbu Państwa nie spowodowało uzyskania przez to przedsiębiorstwo z mocy prawa służebności

gruntowej o treści odpowiadającej służebności przesylu obciążającej te nieruchomości. W uzasadnieniu powołanej uchwały Sąd Najwyższy wyjaśnił, że pogląd, iż art. 1 pkt 9 u.z.u.p.p. był źródłem nabycia ex lege służebności gruntowej - niezależnie od jego treści - jest zbyt daleko idący, a rozwiązanie takie niesłoby skutek wywłaszczający, co potwierdza potrzebę oparcia go na wyraźnej podstawie prawnej, której w tym wypadku brak. W dalszym ciągu Sąd Najwyższy wyjaśnił, że polski system prawny nie zna pojęcia służebności legalnych, które obciążają inne nieruchomości z racji położenia lub w wyniku obowiązków nakładanych przez prawo. Przepisy, które przewidują powstanie służebności, są jedynie źródłem powstania roszczeń o ich ustanowienie, zatem służebności te nie powstają z mocy ustawy, a na podstawie umowy bądź orzeczenia sądowego. Do powstania służebności gruntowych z mocy prawa doszło na podstawie nieobowiązującego już art. 51 ust. 2 ustawy z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin (Dz.U. Nr 32, poz. 140 ze zm.). Było to jednak rozwiązanie wyjątkowe i wyraźnie przewidziane przepisem ustawy. Natomiast art. 1 pkt 9 u.z.u.p.p. w żaden sposób nie wskazuje na ustanowienie służebności gruntowej o treści służebności przesylu, zatem wykładnia funkcjonalna mająca na celu uwłaszczenie przedsiębiorstw państwowych miałaby charakter prawotwórczy i naruszałaby zasadę numerus clausus, obowiązującą w prawie rzeczowym.

Rozstrzygnięcie zagadnienia prawnego, przedstawionego w skardze kasacyjnej, w sposób wskazany w powołanej uchwale Sądu Najwyższego czyni zasadnym zarzut naruszenia art. 1 pkt 9 u.z.u.p.p. i wywołuje potrzebę ponownego rozpoznania sprawy z pominięciem, wskazanej przez Sąd Apelacyjny, przesłanki unicestwiającej roszczenie powoda, a także – w razie potrzeby – ocenę kwestii dobrej wiary pozwanego w zakresie posiadania służebności gruntowej.

Z przytoczonych względów na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. oraz art. 108 § 2 w zw. z art. 398²¹ k.p.c., wobec zasadności części podstaw kasacyjnych, orzeczono jak w sentencji.